

ШЛЯХИ І МЕХАНІЗМИ ГЛОБАЛЬНОГО ПОШИРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ

У науковій статті досліджено шляхи розповсюдження економічних коливань у глобальному середовищі. Розглянуто особливості функціонування механізмів міжнародного поширення економічних циклів.

В научной статье исследовано пути распространения экономических колебаний в глобальной среде. Рассмотрены особенности функционирования механизмов международного распространения экономических циклов.

In the scientific article explored ways of distribution of economic vibrations are in a global environment. We consider the features of the functioning mechanisms of the international distribution of economic cycles.

Ключові слова: економічні цикли, синхронізація бізнес-циклів, глобальні шоки, регіональні шоки, локальні шоки.

Інтеграція національних економік у єдиний світогосподарський механізм і формування глобальних ринків товарів, послуг та факторів виробництва зумовили різке посилення міжнародних економічних зв'язків та надали нових можливостей для стрімкого економічного розвитку.

Проте водночас світове суспільство отримало нові виклики у вигляді глобальних економічних рецесій та криз, до яких світова економіка виявилась вкрай чутливою. Ці явища протягом останніх десятиліть набули здатності швидко поширюватися з країн чи регіонів, що стали їх першоджерелом, на решту світу, спричиняючи величезні втрати. Тому вивчення шляхів і механізмів глобального поширення економічних коливань є досить актуальним завданням сучасної економічної науки.

Існуючі класичні теорії економічних циклів зосереджуються здебільшого на циклічності всередині національної економіки, оскільки вони розроблялись у часи, коли ступінь інтеграції окремих країн у світове господарство ще не був настільки значним, як тепер.

Дослідженню проблем циклічних коливань всередині національної економіки присвячені наукові праці багатьох учених-економістів. Різні аспекти даної проблеми досліджуються в наукових працях вчених А.Бернса [1], Й.Шумпетера, Д.Лук'яненка [2], А.Гальчинського [3], В.Гейця [4, 5], В.Сацика [6], О.Білоруса, Б.Панасюка.

Щодо проблематики глобального поширення економічних циклів слід відзначити діяльність експертів міжнародних фінансових організацій, які здійснили лише низку емпіричних досліджень у даному напрямі.

Метою даної статті є дослідження шляхів і механізмів розповсюдження економічних коливань у глобальному середовищі.

На поточному етапі свого розвитку світова економіка характеризується

безумовним домінуванням розвинутих країн та обмеженої кількості найбільших країн, що розвиваються. США, Канада, Японія та країни Європейського Союзу разом з Китаєм, Індією, Бразилією, Мексикою та Південною Кореєю забезпечують близько 75% світового ВВП та 66% експорту. [7, с.122-123]

Крім того, міжнародна економічна діяльність має тенденцію до все більшої концентрації саме усередині даної групи країн. Зокрема, спостерігається поглиблення регіоналізації світової торгівлі в рамках інтеграційних угруповань за участю розвинутих країн – до 70% експорту країн Європейського Союзу та 50% експорту країн НАФТА здійснюється в межах цих угруповань, тоді як частка експорту всередині інтеграційних угруповань, куди входять винятково країни, що розвиваються, є значно меншою: в МЕРКОСУР у 2007 році вона складала близько 14%, в Андійській співдружності – 8%. [8, с.178]

Якщо розглядати фінансовий сектор світової економіки, то лише США забезпечують до 45% сукупної капіталізації всіх фондових ринків світу, країни ЄС, Японія та Великобританія сукупно – до 32%. [7, с.122-123]

За показником зовнішніх активів банківських установ перше місце у світі посідає Великобританія (20% від їх сукупних обсягів у світі), Франція, Німеччина та країни Бенілюксу мають сумарно близько 30%, США – 9%, Японія – 7%, що сумарно складає 66% від світового рівня або близько 23,9 трлн. доларів США. [9, с.8]

Виходячи з цього, початок глобальних економічних циклів, найімовірніше, слід шукати насамперед у внутрішніх економічних циклах провідних розвинутих країн, що потім розповсюджуються на решту світу через систему міжнародних економічних зв'язків, або у спільних економічних шоках глобальної природи.

В основі міжнародного поширення бізнес-циклів лежать три головні причини, що не виключають одна одну: спільні шоки, наприклад непередбачувані зміни у цінах на нафту; локальні шоки, що походять з однієї з великих економік світу, зокрема США; взаємопов'язані коливання, що виникають за різних причин.

У 2007-2008 рр. група фахівців Міжнародного Валютного Фонду (МВФ) виконали масштабне дослідження, що мало на меті вимірювання кореляції змін економічних показників різних груп країн та визначення факторів, що зумовлюють таку кореляцію.

Сукупна дія усіх цих факторів за умов інтенсифікації транскордонних торговельних та фінансових потоків, на наш погляд, дає змогу говорити вже не про поширення економічних циклів між країнами, а про їх глобальну синхронізацію.

Наявні емпіричні дослідження даного явища базуються на двох підходах: вимірюванні кореляції у змінах економічних показників між двома окремо

узятими країнами та вимірюванні дії спільних зовнішніх факторів на певні групи країн.

Результати досліджень, що ґрунтуються на першому підході, показують різке зростання синхронізації бізнес-циклів у розвинутих країнах у 1970-1980-х рр., що відбиває дію значних зовнішніх шоків – підвищення цін на нафту; тоді як після 1990 року ступінь синхронізації дещо скорочується. При цьому рівень кореляції у групі країн, що розвиваються, та між розвинутими країнами і рештою світу залишається майже незмінним вже протягом останніх трьох-чотирьох десятиліть.

Для визначення відносної важливості різних груп факторів у міжнародному поширенні бізнес-циклів, фахівці Міжнародного Валютного Фонду розробили модель, що охоплює спільні риси у коливанні показників ВВП на душу населення, споживання та інвестицій протягом 1960-2005 рр. у 93 країнах світу.

При цьому було виділено чотири групи факторів поширення економічних коливань: глобальні, що включають в себе спільні елементи у коливаннях, які проявляються для всіх країн світу; регіональні, що діють в межах одного з семи регіонів світу – Європи, Азії, Північної та Південної Америки, Океанії, Африки та Середнього Сходу; локальні, що діють лише у певній окремій країні; інші (до цієї групи увійшли фактори, які не можуть бути чітко розділені між попередніми групами). Отримані результати унаочнено у табл. 1.

Таблиця 1

Питома вага різних груп факторів у економічних коливаннях за період 1960-2005 рр.*

%

	Глобальні	Регіональні	Локальні	Інші
Північна Америка	16,9	51,7	14,8	16,6
Західна Європа	22,7	21,6	34,6	21,1
Океанія	5,6	3,9	61,8	28,7
Азія та Японія	7,0	21,9	47,4	23,7
Латинська Америка	9,1	16,6	48,6	25,7
Африка	5,3	2,7	40,7	51,3
Середній Схід	6,3	6,3	53,8	33,6

*Джерело: [7, с.140]

Головними результатами даного дослідження є висновки про те, що:

- ✓ глобальні фактори набагато більше впливають на коливання економічних показників у розвинутих країнах (не менш 15-20%), тоді як в країнах, що розвиваються, вони пояснюють не більше 10% коливань;
- ✓ регіональні фактори є найбільш важливими у Північній Америці, Європі та Азії (їх питома вага для даних регіонів складає щонайменш 20%);
- ✓ локальні та інші фактори відіграють найважливішу роль в Африці на південь від Сахари, Середньому Сході та Північній Африці, де вони пояснюють

більше 80% коливань економічних показників.

Переважання глобальних факторів протягом 1960-1985 рр. пояснюється впливом значних спільних шоків – підвищення цін на нафту, а для країн, що розвиваються, також й грошово-кредитної політики розвинутих країн, що протягом 1980-х років призвела до підвищення реальних процентних ставок.

Значне зростання ролі регіональних факторів, починаючи з середини 1980-х років, відбиває тенденцію регіоналізації міжнародних економічних зв'язків та утворення відповідних інтеграційних угруповань, що призвели до різкого зростання торговельних та фінансових потоків у межах певних регіонів.

Наведені дані також дають змогу опосередковано оцінити рівень інтеграції того чи іншого регіону у світову економіку (ступінь відкритості економіки, питома вага міжнародних економічних стосунків у економічній діяльності та ін.). Фактично, сумарна вага глобальних та регіональних факторів у економічних коливаннях є тим показником, що відбиває усі наведені критерії. Для країн Північної Америки (США, Канада та Мексика) він складає 68,6%, для країн Західної Європи – 44,3%. Азія та Південна Америка, де переважають країни, що розвиваються, – відповідно 28,9% та 25,7%. Решту регіонів світу, де цей показник знаходиться на рівні не більше 10-12%, слід вважати відносно слабо інтегрованими у світове господарство.

Розглянемо також базові механізми, що забезпечують міжнародну трансмісію економічних коливань. Як приклад, тут можна розглянути вплив економічних рецесій США на інші країни та регіони світу, адже події в цій найбільшій економіці світу найбільш помітно відбиваються на стані світової економіки загалом.

За період з 1970 року США перенесли п'ять рецесій та два уповільнення економічного зростання всередині економічного циклу. За статистичними даними, ці явища супроводжувалися уповільненням економічного зростання у більшості інших регіонів світу (табл. 2).

Безумовно, всі вказані рецесії мали різні передумови та наслідки для світової економіки. Зокрема, рецесія 1974-1975 рр. мала єдину справді глобальну передумову – шок від підвищення цін на нафту, а тому вразила майже всі регіони світу. Особливістю рецесії 1982 року було те, що Латинська Америка постраждала від неї чи не більше за розвинуті країни. Внаслідок підвищення процентних ставок в усіх провідних країнах ефективне управління накопиченим зовнішнім боргом у країнах цього регіону виявилось неможливим та призвело до відомих боргових криз 1980-х років. Рецесія 1991 року мала джерело у кредитній сфері США та була значним чином знівельована економічними ефектами від возз'єднання Німеччини. Навпаки, у 2001 році рецесію викликала криза на ринку акцій ІТ-компаній, що зумовило різке зниження більшості фондових індексів та скорочення інвестицій у всьому світі.

Вплив економічних рецесій в США на інші регіони світу*

	1974-75	1980	1982	1991	2001	Всі рецесії
Падіння темпів зростання ВВП, %						
США	-6,1	-3,4	-4,5	-2,1	-2,9	-3,8
Інші розвинуті країни	-5,4	-1,5	0,4	-1,3	-2,0	-2,0
Латинська Америка	-3,2	-0,8	-3,9	1,1	-1,8	-1,7
Середній Схід та Північна Африка	1,2	-1,0	-3,3	0,8	-0,7	-0,6
Азія	-3,5	-0,3	-1,5	-0,1	-1,1	-1,3
Африка	-0,5	-	1,0	-	-1,1	0,2
Східна Європа та СНД	-	-	-	-6,9	-0,3	-3,6
Частка країн, що зазнали падіння темпів зростання ВВП, %						
Інші розвинуті країни	91	64	45	73	91	73
Латинська Америка	77	62	90	37	83	70
Середній Схід та Північна Африка	40	57	60	40	53	50
Азія	72	56	78	53	84	68
Африка	53	50	46	50	35	47
Східна Європа та СНД	-	-	-	93	60	76

*Джерело: [7, с.127]

Якщо розглядати механізми впливу рецесій в економіці США на решту світу, то слід виділити два принципові шляхи: через торговельні взаємозв'язки та через фінансові відносини.

Важливою рисою усіх минулих рецесій в США є різке падіння імпорту під час кожної рецесії (рис. 1.)

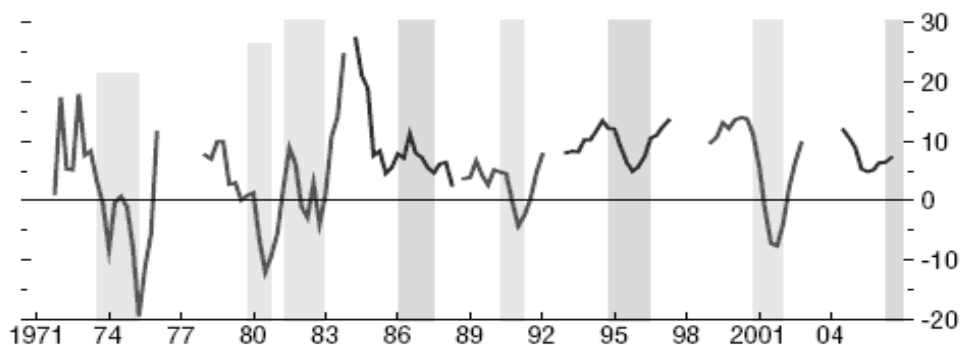

Рис. 1. Зростання реального імпорту США у 1971-2007 рр., %

*Джерело: [7, с.128]

Фактично, динаміка імпорту США є дуже проциклічною, що пояснюється значною часткою імпортованих товарів у тих компонентах внутрішнього попиту, які чутливі до циклічності економіки (інвестиційні товари та товари довгострокового споживання). Тому цілком природно, що країни, у структурі зовнішньої торгівлі яких значна частка припадає на США, відчувають найсильніші скорочення ВВП.

Протягом останніх десятиліть у структурі імпорту США близько 26-28% припадало на сусідні країни – Канаду та Мексику, 20-27% – на Західну Європу, 26-37% – на Азію, 7-10% – на Латинську Америку та не більше 7-8%

– на решту світу. Саме тому вплив рецесій в американській економіці є найбільш помітним стосовно розвинутих країн, Латинської Америки та Азії, тоді як Африка та Середній Схід відчувають його значно слабше.

Також на передачу економічних циклів торговельними каналами важливу роль відіграє курс долара США. Наприклад, його подорожчання зумовлює зростання конкурентоспроможності товарів з країн – торговельних партнерів США, що певним чином захищає їх від рецесії.

Оскільки долар США є справжньою глобальною валютою, що широко використовується у зовнішній торгівлі, ринках капіталу та ін., то зміни її курсу одночасно спричиняють валютні ризики для решти світу.

Наприклад, більшість зовнішніх боргів країн, що розвиваються, номіновані у доларах США, а тому зміни курсу долара США можуть негативно вплинути на їх можливість обслуговувати такі борги та викликати девальвацію національних валют. Це пояснює, зокрема, той факт, що ті країни, які розвиваються, мають високе співвідношення державного боргу до ВВП та, відповідно, значне боргове навантаження, відчувають сильніше скорочення ВВП, ніж країни з меншими обсягами боргу.

Обсяги впливу глобальних економічних циклів на будь-яку окрему узятую національну економіку загалом залежать від ступеня її інтеграції у світове господарство через систему зовнішньоторговельних та фінансових взаємозв'язків, адже саме ці взаємозв'язки є тими каналами, за якими відбувається передача економічних коливань.

Крім того, на характер впливу глобальних економічних циклів на національні економіки впливають їх власні особливості, внутрішні протиріччя і деформації, які мають властивість достатньо непомітно накопичуватися протягом буму та різко підсилювати кризові явища під час депресій.

Слід більш детально зупинитися на проблематиці кореляції національних фінансових ринків загалом.

Починаючи з 1970-х років, зовнішні фінансові потоки мають тенденцію до стійкого зростання: якщо у 1970 р. для розвинутих країн вони склали до 28% ВВП, то вже у 2004 – 155%. У країнах, що розвиваються, цей показник складає відповідно 16% та 57% ВВП. Поглиблення інтеграції національних фінансових ринків у єдиний глобальний фінансовий ринок зумовило виникнення універсального механізму передачі несприятливих економічних коливань між різними країнами та регіонами. Наприклад, різка девальвація тайландського бату у 1997 році зумовила різке погіршення кредитного портфелю японських банків та загальне скорочення кредитування у регіоні. Російська криза 1998 року взагалі спричинила справжню ринкову паніку та призвела до виникнення загальної тенденції скорочення ризикових позицій міжнародними інвесторами та зростання вкладень у низькодохідні, але й

безризикові інструменти на кшталт облігацій державного казначейства США.

Загалом, посилення взаємозв'язків між національними фінансовими ринками спостерігається завдяки тому, що, по-перше, ціни на однакові активи у різних країнах стають все більш корельованими, що підтверджується численними статистичними спостереженнями; та, по-друге, коливання цін також стають все більш корельованими внаслідок інформаційної асиметричності та одностайної поведінки інвесторів.

При цьому, згідно з статистичними спостереженнями, кореляція фінансових ринків сильно зростає під час падіння ринків та економічних рецесій. Тому глобальні рецесії взагалі є більш синхронізованими, ніж експансії. Оскільки, як вже вказувалось вище, США – це найбільший у світі фінансовий ринок, то саме ця країна відіграє провідну роль у генеруванні фінансових коливань.

Поточна глобальна фінансова криза, що розпочалася у 2007 році, мала первинне джерело у дисбалансах та невідповідностях, що впродовж років накопичувались у фінансовій системі США. Це накопичення величезних зовнішніх боргів, систематична недооцінка ризиків при кредитуванні й операціях з деривативами, прорахунки у системі державного регулювання фінансових установ. Передумовою швидкого розгортання кризи на глобальному рівні стала надзвичайно важлива роль економіки США у структурі світової торгівлі та руху капіталу, майже повна інтеграція національних фінансових ринків США до глобального ринку.

Підсумовуючи вищенаведене, на наш погляд, є обґрунтованими наступні висновки щодо сутності механізмів міжнародного поширення економічних коливань:

1. Сучасна структура світового господарства характеризується домінуванням обмеженої кількості провідних розвинутих країн. Виходячи з цього, джерелом глобальних економічних циклів принципово можуть бути або економічні шоки глобальної природи, спільні для усіх країн світу, або внутрішні економічні цикли провідних розвинутих країн, що потім розповсюджуються на решту світу через систему міжнародних економічних зв'язків.

2. Виникнення світових ринків товарів, послуг та факторів виробництва внаслідок економічної глобалізації інтегрувало національні економіки у єдиний світогосподарський комплекс та водночас створило передумови для дії механізмів поширення економічних коливань у міжнародному масштабі через систему зовнішньоторговельних та фінансових взаємозв'язків між країнами. При цьому, чим більшим є ступінь інтегрованості країни до світового господарства загалом та регіональних економічних блоків зокрема, тим більшим є вплив так би мовити "наднаціональних" факторів на внутрішню економічну кон'юнктуру.

Виходячи з цього, найбільшу актуальність, на нашу думку, становитимуть подальші дослідження, які глибше вивчатимуть вплив фінансової глобалізації на трансмісію економічних коливань у світовому масштабі та сукупність інструментів урядової політики, що спрямовані на протидію негативному впливу зовнішніх шоків на національну економіку.

Список використаних джерел:

1. Burns A. F. Measuring business cycles / Burns A. F., Mitchell W. C. - New York: National Bureau of Economic Research.- 1946.
2. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: [Текст]/ за ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'яненка. - К.: КНЕУ, 2001. — 538 с.
3. Гальчинський А. Основи кейнсіанської моделі регулювання економічного циклу. Питання теорії / А. Гальчинський // Вісник національного банку України. - 2009. - №1. - С. 3-8.
4. Геєць В. Макроекономічна оцінка грошово-кредитної та валютно-курсової політики України до і під час фінансової кризи / Геєць В. // Економіка України. - 2009. - №2. - С. 5-23
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. - К.: Ін-т екон. і прогнозування. - Фенікс. - 2003. - 1008 с.
6. Сацик В. І. Циклічність економічного розвитку України / Сацик В. І. // Економіст. - 2005. - №5. - С.80-83.
7. World Economic Outlook April 2007: Spillovers and Cycles in the Global Economy[Electronic resource]: International Monetary Fund.-2007.- 323p.- Access mode: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2007/01/pdf/text>
8. International trade statistics 2008 [Electronic resource]: World trade organization – 241 p. -. – Access mode: http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2008_e/its2008_e.pdf
9. BIS Quarterly Review [Electronic resource]: Statistical Annex - September 2008. – 115 p. – Access mode: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qa0809.pdf